

Michel Foucault'nun Ablâk Anlayışı

Kamuran Gödelek*

Özet: Foucault'un ahlak anlayışı gençliğinde Fransa'da hakim olan politik ve entelektüel yapıyla yakından ilintilidir. Foucault'nun çalışmaları genel olarak düşünme tarihi olarak değerlendirilebilir. Foucault çağdaş kültürün temelini oluşturan ussallığın tarihsel temelleri karşısında günümüzde nasıl bir konumda olduğumuzu incelemeyi hedefler. Böylece Foucault Avrupa kültürünün düşünsel, ekonomik, siyasal bir tarihini kapsayacak şekilde modern felsefenin eleştirisini yapar. Foucault' un eleştirel tarihsel çözümlemesinin özünü Descartes'dan beri felsefeye hakim olan kurucu özne fikrinin reddedilmesi oluşturur. Foucault'nun çalışması Aydınlanmanın, insani değer ve hakların evrensel ilkelerinin ve akla inancının yalın bir reddi olarak duran Nietzsche'nin çalışmasına dayanır. Foucault da kendisini Nietzsche'ci bir düşünür olarak kabul eder ve Nietzsche'nin genealojik (soya ait) yöntemini, güç anlayışını ve onun etik yaşamın kendiliğın bir estetiği ile ilgili olduğuna dair görüşlerini benimser. Nietzsche'de Foucault'nun öznellik anlayışının ve onun dille olan ilişkisinin kaynaklarını buluruz. Foucault herkes için geçerli olabilecek kuralcı (normatif) bir etik geliştirmekten ziyade, kendi kişisel özgürlük ve düşünce gelişiminden kaynaklanan kendine özgü bir tarz geliştirmek peşindedir. Foucault için etik kendiliğın kendisiyle ilişkinin incelenmesidir. Foucault, etiği ahlaksallığın kendiliğın kendisi ile ilişkisini konu edinen kısmı olarak kabul eder. Foucault, ahlak anlayışında ahlak yasasını, yani ahlak felsefesini ne de bireylerin gerçek davranışının önemini inkar etmemiştir. Ancak Foucault'nun önemle vurguladığı husus eylemlerinin ahlaksal öznesi olarak bireyin kendi kendisini kurma, yani kendiliğini geliştirme tarzıdır. Bu bağlamda, Foucault'nun ahlak anlayışı kendilik teknolojileri ve iktidar güçleri arasındaki ilişkinin çözümlenmesi üzerine dayanır.

Anahtar Kelimeler: Foucault, ahlak felsefesi, Descartes, Nietzsche, kendilik teknolojileri, genealojik yöntem, öznellik.

* Doç. Dr. Çağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü. Adana-Mersin Karayolu Üzeri, Yenice Kasabası, 33800, Mersin, Türkiye. (Email: kgodelek@cag.edu.tr)

Michel Foucault's Conception of Ethics

Abstract: Foucault's conception of ethics is closely related to the political and intellectual structure, dominant in France in his youth. Foucault's work can be regarded in general as a history of thought. Foucault aims at investigating our position today in the face of the historical foundations of contemporary culture. Hence, Foucault criticizes modern philosophy as well as the intellectual economical and political history of European culture. In the essence of Foucault's criticism lies the denial of the idea of the constitutive subject, which has dominated the philosophy since Descartes. Foucault's work is based on Nietzsche's work which stands simply as a denial of Enlightenment's belief in the reason and in universal principles of humanistic values and rights. Foucault also, regards himself as a follower of Nietzsche and accepts his genealogical method, his conception of power and his views that ethical life is related with the aesthetics of self. We found, in Nietzsche, the foundations of Foucault's subjectivity and its relation with language. Foucault, instead of developing a normative ethics, which could be true for anyone, is after developing a specific style which stems from individual freedom and intellectual development. For Foucault, ethics is investigating the relationship of the self with itself. Foucault regards ethics as a part of morality, which has the relationship of the self with itself as a subject matter. Foucault, in his conception of ethics does not deny the law of morality, that is, philosophy of morality, nor he denies the importance of the actual behavior of individuals. What Foucault particularly emphasizes is the style of self constituting of the individual as an ethical subject of his/her own actions, that is the style of developing his/her self. In this context, Foucault's conception of ethics is based on the analysis of the relationship between self technologies and power forces.

Keywords: Foucault, Descartes, Nietzsche, ethics, self technologies, genealogical method, subjectivity.

Michel Foucault 1926 yılında Fransa'da Poitiers'de doğmuştur. 1940'larda varoluşçu fenomenolojinin doruk noktasında olduğu bir dönemde Paris'te École Normale Supérieure'de eğitim görmüştür. Post-yapısalcılığın en önemli temsilcilerinden birisidir; Lacan'ın psikanalizde, Levi Strauss'un antropolojide, Roland Barthes'in edebiyatta yaptığı yapısalcı devrimin bir benzerini Foucault felsefe ve tarihte yapmış ve böylece yapısalcılığın dört ustasından biri olarak kabul edilegelmiştir. Foucault dil ve sosyal uygulamalar çerçevesinde yalnızca felsefe alanında değil, psikoloji, sosyoloji, tarih ve siyaset alanında da çalışmalar yapmıştır. 1960'ların ve 1970'lerin politik atmosferi Foucault'nun entelektüel ve politik aktivitelerinin şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır; genel olarak felsefesini Foucault'un politik görüşlerinden ve eylemlerinden ayırt etmek kolay değildir.

Michel Foucault'un entelektüel ve politik gelişmesi akademik kariyerinin erken dönemlerinde Fransa'da yer alan politik gelişmelerle yakından bağlantılıdır; gerçekten de Foucault'nun fikirleriyle gençliğinde Fransa'ya hakim olan politik ve entelektüel iklim arasında ilgi çekici diyalektik bir ilişki vardır: 1968 olayları Foucault'nun düşünceleri üzerinde son derece belirleyici bir etkide bulunmuştur, ama aynı zamanda Foucault da olayların gelişmesinde baş rolü oynamış ve o dönemdeki kuramsal çalışmaların odak noktası olmuştur. "Bir yazar nedir?" başlıklı makalesinde Foucault şöyle der: "eleştirinin işi çalışmanın yazarla ilişkisini ortaya koymak değil, aksine çalışmayı onun yapısı, mimarisi, kendine özgü formu ve kendi içsel ilişkilerinin düzeni yoluyla çözümlenektir" (Foucault, 1986: 102). Ancak Foucault niye genel olarak insan üzerinde değil de belli bireyler üzerinde durduğunu açıklarken bunu, sırf belli bireyler üzerinde çalışmak kuramsal olarak daha ilgi çekici olduğu için değil ama aynı zamanda bu bireysel olarak kendi kişisel deneyimleriyle de uyduğu için yaptığını ifade etmiştir: "Ne zaman kuramsal bir çalışma yapmaya kalksam hep kişisel bir deneyimime dayanmıştır, her zaman çevremde olan bitenlerle ilgili olmuştur. Bunun sebebi gördüğüm şeylerde, sözleşmeli olduğum kurumlarda, diğerleriyle ilişkilerimde, çatlaklarda, sessiz şoklarda, yanlış

işleyişlerde... belli bir çalışma yaptığımı, otobiyografinin birkaç parçasını gördüğümü düşünmemdir” (Foucault, 2003: 11).

Foucault'nun çalışmaları genel olarak düşünme tarihi olarak değerlendirilebilir. Yöntemi genel hatlarıyla hakikate ilişkin iddiaların koşullarını ve içeriklerini aydınlatmak amacıyla sosyal bilimlerdeki bilgi ve uygulamaların bir bakıma gizli tarihini ortaya çıkarmaya yöneliktir. Foucault günümüzde felsefenin genellikle, olgunluğa varmış akılcılığın tarihsel doğuşunu araştırma isteğinden yola çıktığını ve böylece bilim, teknoloji ve siyasal örgütlenme kalıpları çerçevesinde akılcılığın tarihini konu alanı olarak belirlediğini iddia eder. Kant'ın *aydınlanma nedir?* sorusuyla başlayan ve Fransa ve Almanya'da iki farklı eğilim halinde gelişen bu eğilim günümüzde de Batı düşüncesinin temel sorunsalını oluşturmaya devam etmektedir. Fransa'da bu Kantçı soru Comte tarafından *bilimin tarihi nedir?* şeklinde dönüştürülmüş, Almanya'da ise toplumsal akılcılıkla ilgili çalışmaların temelini oluşturmuştur. Foucault ise şu soruyu sorar; nasıl oldu da insan öznesi kendisini akla uygun bilginin nesnesi olarak ele almıştır? Hangi ussallık kalıpları ve tarihsel koşullar aracılığıyla bunu yapmıştır? Özneler kendileri hakkındaki hakikatten ne pahasına söz edebilmektedir?

Foucault, Kant'ın *aydınlanma nedir?* sorusuna büyük önem verir. Çünkü bu soruyla birlikte *insan nedir?* sorusu büyük bir değişim geçirmiş ve çağın toplumsal ve kültürel koşulları insanı anlama sürecine katılır hale gelmiştir. *Aydınlanma nedir?* diye sormak öncelikle içinde yaşadığımız çağın koşullarını bilme isteğine dayanan geniş çaplı bir sorudur. Bu soruyla hem içinde yaşanılan çağın kültürel ve toplumsal koşulları, hem de bu koşulların tarihsel dayanakları aynı anda sorunsallaştırılmış olur.

Foucault'nun hedefi, dolayısıyla bu soru ışığında şöyle özetlenebilir: yaşanan anın tarihini yazmak, çağdaş kültürün temelini oluşturan ussallığın tarihsel temelleri karşısında günümüzde nasıl bir konumda olduğumuzu incelemek. Böylece Foucault'un uğraşı hem günümüz kültürünün bir

eleştirisini, hem Avrupa kültürünün düşünsel, ekonomik, siyasal bir tarihini kapsayacak şekilde genişler. Foucault şimdiki zamanın tarihini yazma tasarısı olarak nitelendirilebilecek bu uğraşının Aydınlanmaya ilişkin Kantçı sorudan yola çıkan ve gelişim kaydeden Fransız ve Alman düşünürleri arasında bir sentez oluşturacağı düşüncesindedir.

Foucault'ya göre, çağdaş felsefe genellikle olgunluğa varmış özerk aklın tarihsel doğuşunu araştırma isteğinden yola çıkar. Dolayısıyla felsefenin konusu aklın tarihi, bilim, teknoloji ve siyasal örgütlenmenin geniş kalıpları çerçevesinde ussallığın tarihidir. Anımsanacağı gibi, Descartes'a göre insan öznesinin kendisini kendi kendisinin nesnesi olarak ele alabilmesi tamamen sağlam bilginin başlangıcıdır. Oysa hem yapısalcıların hem de Foucault'nun üzerinde birleştikleri husus kurucu bir özne fikrinin reddedilmesi gerektiğidir. Böyle bir düşüncenin kabul edilmesi saydam bilincin önceliğinin kabul edilmesi ve dolayısıyla yapısalcıların peşinde olduğu şeyin, yani düşüncenin gizli ve bilinçdışı belirlemelerinin bir yana itilmesi anlamına gelir. Böylece Descartes'dan Hegel'e kadar modern felsefenin ve özellikle de idealizmin baş teması olan kurucu özne, yapısalcılığın tam terimiyle baş belası haline gelir. Kendisini hiçbir zaman yapısalcı olmamakla tanımlayan Foucault da bu konuya açıkça değinmemekle beraber bilgi sistemlerinin yöntemsel bir incelemesini yaptığı *Bilginin Arkeolojisi* isimli kitabında görevinin “düşünce tarihini üstün bir gücün boyunduruğundan kurtarmak” olduğunu yazar. Bu üstün güç besbelli ki yapısalcılığın baş belası olan kurucu öznenin üstünlüğüdür.

Dolayısıyla Foucault *Kendilik Teknolojileri (Technologies of the Self)*'de yayınlanan bir söyleşisinde postmodern ajandasını ve esas hedefini şöyle belirler: “bütün çözümlerim insan varoluşundaki evrensel zorunluluklar fikrine karşıdır” (Foucault, 1988: 10). Kendi sözleriyle “Akıl, Hakikat veya Bilgi adına veya karşısında konuşmak anlamsızdır” (age.: 18). Ona göre, dinsel sistemlerin, ahlaksal kodların veya bilimsel hakikatlerin yaşamımızı şekillendirmesine artık daha fazla izin veremeyiz. Biz, “nasıl yaşamalı”

sorusunun kendileri için, yalnızca kendiliğin ne verildiği ne de üretildiği, ama sürekli olarak bir bakım (*epimeleia*) ve beceri (*techné*) ile üzerinde çalışıldığı kendilikle ilişkili olmasının geliştirilmesiyle cevaplanabileceği o Antik Yunanlılarla aynı durumdayız. Antik Yunanın etiğe bakışı büyük oranda şekillendirme, yontma ve yaratma metaforlarına dayanmaktaydı. Kendilik sanatları, varoluş teknikleri (*techné tou biou*) şekil vermenin örnekleri olarak düşünülmekteydi. Foucault'ya göre “kişinin eylemlerine ve yaşamına bir *biçim* vermek olarak etik problemi günümüzde yine ortaya çıkmıştır” (Foucault, 1990: 263). Özne bir töz değil, bir biçimdir; ama bize değiştirilemez bir şekilde verilmiş bir biçim değildir. Sonuç olarak, kişi —belli durumlarda— bu biçimi değiştirip değiştirmemekte, onu dönüştürüp dönüştürmemekte özgürdür. Ve böyle bir dönüştürme işini şiirsel, sanatsal, estetik bir çalışmadan— bir *poesis*— daha iyi anlamının yolu yoktur. Sonra, kişi etik işini kişinin kendiliğine veya yaşamına bir tarz verme işi olarak görebilir.

Foucault “On the genealogy of ethics”de kendi koşullarına veya psikolojisindeki değişimlere dayanmayan ama bir ‘sanat olarak ve tarz olarak varoluşun tarihi’ olabilecek modern bir ‘insan varoluşunun tarihi’ni öngörür (Foucault, 1991: 346). Böyle bir tarih, örneğin, Fransız Devrimini politik bir proje olarak görmekten ziyade “bir tarz, estetiğiyle, çileciliğiyle, kendisiyle ve diğerleriyle kendine özgü ilişkili olma biçimleriyle bir varoluş tarzı” olarak görecektir (age.: 370) Bu olanak, der Foucault Antiklerde vardı, ama Orta çağlarda ortadan kalktı; Rönesans döneminde ‘kendi sanat eserinin kahramanı’ fikriyle yeniden canlandı ve sonra on dokuzuncu yüzyılda sanatçının yaşamı veya sanatın yaşamı kavramıyla büyük önem kazandı. Tarz kavramı tarihsel yorumda yönlendirici bir araç ve aynı zamanda şimdiki ahlaksal ikilemimizi kavrama yolu haline gelebilir. O zaman ihtiyacımız olan şey, ne ahlaksal yasaya uymak ne de değerlerimizi teşvik etmektir, aksine yeni varoluş tarzlarını ortaya koymak ve uygulamaktır. Bu tarzlar günümüzün zorunluluklarına olduğu kadar eskiden beri gelen ‘özgürlük için sabırsızlığımızın’ taleplerine de cevap verecektir.

Kant kendilik bilincini dünyadaki tüm insan deneyiminin temeli olarak görmüştü. Daha sonra Hegel de *Tinin Görüngübilimi*'nde kendilik bilincinin nasıl insanlık tarihinin ve bu tarihin en yüksek biçimi ve amacının yazgısı olduğunu betimlemiştir. Foucault'ya göre insanın kendilik bilincine ilişkin tüm bu imgeler onun eşsiz hakikatini ortaya çıkardığı varsayımıyla, modern bireyin sonsuz bir şekilde kendine dönmesiyle sonuçlanmıştır, ama, bu gerçekte bireyin kendisini, durmadan ona arzularının ve eğilimlerinin değerini ve farkında olup olmadığını soran iktidarın kurbanı haline getirmiştir.

Foucault'nun çalışması Aydınlanmanın, insani değer ve hakların evrensel ilkelerine ve akla inancının yalın bir reddi olarak duran Nietzsche'nin çalışmasına dayanır. Foucault da kendisini Nietzsche'ci bir düşünür olarak kabul eder ve Nietzsche'nin genealojik (soya ait) yöntemini, güç anlayışını ve onun etik yaşamın kendiliğinden bir estetiği ile ilgili olduğuna dair görüşlerini benimser. Nietzsche'de Foucault'nun öznellik anlayışının ve onun dille olan ilişkisinin kaynaklarını buluruz. Nietzsche *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* isimli eserinde insan davranışına ilişkin popüler sağduyu yargılarında ortaya çıkan bir şey olarak neden etki nosyonuna meydan okur. Bizler geleneksel olarak bir olayı, ona neden olan şeyin gizli gerçekliğinin bir ifadesi olarak görürüz. Ahlaki terimlerle ifade edersek, bir suç eylemi, ister deneyimlerin sonucu olsun ister doğuştan gelmiş olsun, suçlu bir doğaya sahip birisi, tarafından yapılmıştır. Aydınlanmanın birey üstüne odaklanmasıyla fazladan bir kuvvet kazanan bu ahlakçılık Nietzsche'ye göre bir yanılsamadır. Her etkinin arkasında onu planlayan, bu yüzden de sorumlu olan bir insan özne olduğu bütünüyle yanlıdır. Benzer olarak, öznelerin belli biçimlerde eylemeyi seçebilen ya da seçemeyen varlıklar olduklarını düşünmek de dilin ayartıcılığıdır. (Güç istencine sahip olmayan zayıf ahlak denen şeyi uydurmuş ve onu güçlülüğün güçlü olmamayı da seçebileceği izlenimini veren dilin kategorileri içine yerleştirmiştir. Ama bu kesinlikle yanlıştır. Çünkü güçlü sadece güçlü olabilir ve ahlak burada onu baskı altına almaya ve yükselmesine bir engel oluşturmaya yöneliktir.) Kısaca ahlak ve onun aygıtı olan dil, mutlak hakikat ve değerlerin

evrensel sistemi değil, fakat insan dünyasında bir grubun ötekini denetim altına almaya çalıştığı güç/iktidar oyununun silahıdır.

O'Leary, Foucault'nun etik görüşünü irdelediği *The Art of Ethics*'de Foucault'nun çalışmalarına hayat veren Anti-Nietzscheci, ama bir yandan da Nietzscheci savlardan birisinin eleştirel düşünme ve etik olmak üzere felsefenin ikili hedefinin egemenlik kurmayı minimize etme eğiliminde olan özgürlük uygulamalarının geliştirilmesi olduğunu söyler: “Ben, bireysel özgürlükle diğerlerinin özgürlüğüne saygı duymayı birleştirmeyi arzulayan eski Aydınlanma rüyasının Foucault’yu bir varoluş estetiği için Nietzscheci bir araştırmaya sevk ettiğini düşünüyorum. Hatta Foucault’nun etiğinin bu Aydınlanma görüşünü yeniden canlandırmak için bir post-geleneksel, post-Hrtistiyen, post-Kantçı bir çabadan daha çok veya daha az olmadığı söylenebilir... Belki de bu noktada Foucault ve Nietzsche arasındaki fark Foucault’nun yirminci yüzyılın ne getirdiğini görme şansına sahip olduğu için ortaya çıkmıştır.” (O'Leary, 2002. 4-5).

Bilginin Arkeolojisi'nde Foucault söylem yoluyla doğruluklar ve yanlışlıklar üretmek için düşünme sistemlerini olanaklı kılan belli koşulları tanımlar. “Söylem” ile Foucault dilbilimsel önerme yapılarını sistematik bir şekilde birbirine bağlayan uygulamaları ve bu uygulamaların, önermelere konu olan fiziksel eylemler gibi dilbilimsel olmayan işlemlerle varsaydığı özne durumlarını kasteder. Bu söylemsel bir biçimlendirmeye, yani neyin doğru neyin yanlış olduğunu hep birlikte tanımlayacak kavramsal kurallar etrafında düzenlenmiş karmaşık bir “yapıp etmeye” yol açar ve belli bir özne durumu ifade eder. Uygulamalar doğruluğa ve yanlışlığa ilişkin kurallar etrafında yapılandığı için Foucault onları güç söylemleri olarak kabul eder. Bu güç söylemleri davranış normlarını ve imtiyazlı, sapkın veya dışlanan özne durumlarını belirleyen kurallardır. Foucault'nun anlayışına göre, söylemin davranışları belirlemekle sosyal normları bireylerin bedenleri üzerinde bir nevi kazıdığı söylenebilir.

Foucault, nasıl daha önceki eserleriyle zihinsel yaşamın, spesifik iktidar-bilgi ilişkilerine tamamen bağlı olduğunu gösterdiyse, son çalışmalarıyla da klasik ahlaki kendilik deneyiminin nasıl tıbbi, ekonomik ve erotik sorunsallaştırmalarla şekillendiğini göstermeyi amaçlar. Foucault'da kendini oluşturma nosyonu, her zaman için tarihsel bir konumda yürütülen bir özgürlük mücadelesi bağlamında sunulduğu için, Foucault'ya göre, özne, üzerimizde işleyen bilgi, iktidar ve öznelleştirilmelere karşı “bir çekişme”, bir “sürekli kışkırtma”dır. Dolayısıyla bu kendilik, bağlamından soyutlanmış ve içedönük bir kendilik değil, aksine sürekli olarak bir kendilik ilişkisi yaratarak kendini kurgulayan bir kendiliktir.

Foucault geç dönem eserlerini genealojik olarak tanımlarken erken dönem eserlerini tarihsel olarak nitelendirir. Tarihsel yöntemle ilgili olarak Foucault, *Cinselliğin Tarihi*'ne *Önsöz*'de bir yandan kişiler ve deneyimlerle ilgili olan felsefi antropoloji ve diğer yandan ekonomi ve nüfus dağılımları kategorileri ile ilgili olan sosyal tarih alternatiflerinden mutsuz olduğunu belirtir (Foucault, 1991: 334). Foucault, genealojik bir bakış açısı geliştirerek bu alternatifleri bertaraf eden bir düşünce tarihi oluşturmayı hedefler. Foucault'ya göre düşünce,

... çeşitli olanaklı biçimlerde doğru ve yanlışın rolünü belirleyen ve bunun sonucu olarak insan varlığını öğrenmenin (*connaissance*) bir öznesi olarak kuran şeydir; bir başka deyişle, o kuralları kabul etmenin veya reddetmenin temeli ve insanları sosyal ve hukuki özneler olarak kuran şeydir; o bireyin kendisiyle ve diğerleriyle ilişkisini oluşturan ve kendiliği etik bir özne olarak kuran şeydir (age.: 334).

Foucault'nun teklif ettiği kendilik oluşturma görevi bir entelektüel olarak yükümlülüklerini yansıtan bir özelliğe sahiptir. Foucault herkes için geçerli olabilecek kuralcı (normatif) bir etik geliştirmekten ziyade, kendi kişisel özgürlük ve düşünce gelişiminden kaynaklanan kendine özgü bir tarz geliştirmek peşindedir. Her ne kadar Foucault'nun ettiği hem klasik hem de Hristiyan ahlakından önemli öğeler almış olsa da onun bu ahlaklardan yararlanmış olması ne bir idealleştirme ne de premodern olana bir geri dönüş

anlamına gelir. Daha önceki dönemlerden edindiği öğeler tamamen kişisel bir bağlamda, Foucault'nun kendisini ahlaki bir düşünür olarak geliştirmek istemesiyle birleşir. Foucault'nun etiği modern bilgi-güç-öznellik ilişkilerinin sınırlarını aşan entelektüel bir özgürlük pratiğidir. Kant'ın Aydınlanma tanımını bir *Ausgang*, bir çıkış veya kurtuluş yolu olarak benimser, çünkü o kendi çalışmasının merkezindeki endişeye, siyasetimizi, etiğimizi, kendi, kendimizle ilişkilerimizi şekillendiren o düşünce ve eylem hapisanelerinden kaçma ihtiyacına karşılık gelir (Foucault, 1991: 34). Kant'ın ötesinde alışıldık sınırları zorlayan bir deneyime girişen Foucault, son yazılarında bize miras kalan kendilik ilişkimizden kaçma ihtiyacında olduğumuzu dile getirir. Kendi sözleriyle: “Bir entelektüel —ben günümüzde bazılarının midesini bulandırır gibi görünen entelektüel unvanını benimsiyorum—ancak şöyle bir etiği izleyebilir: kendisini her zaman için kendisinden kurtulabilir kılmak” (Foucault, 1985: 8).

Foucault'nun son dönem eserlerini özellikle de *Cinselliğin Tarihi*'ni güdüleyen şey işte bu kendi kendisinden kurtulma arzusunun olanağını araştırmaktır. Bernauer *Foucault'nun Özgürlük Serüveni*'nde bu arzunun, bir düzeyde yeniden Hristiyanlığın yorumbilgisi analizine işaret ettiğini söyler. Ona göre, Foucault, Hristiyan kültüründeki “kendilik kaygınızın doğru yolda olması için kendinizi kurban etmelisiniz” biçiminde dile gelen “bu kendinden vazgeçmeye saygı duyuyordu, çünkü pozitif kendilik bilgisinin kişiyi genellikle nasıl kendiliğin kendisiyle özdeşleşmeye zorladığını görüyordu (Bernauer, 2005: 311). *Bilginin Arkeolojisi*'nde “hiç kuşkusuz, benim gibi daha pek çok kişi, artık bir veçhe sahibi olmamak için yazıyor. Bana kim olduğumu sormayınız ve aynı kalacağımı söylemeyiniz: bu bir medeni hal ahlakıdır; bu ahlak kağıtlarımızı yönetir. Yazmak söz konusu olduğu zaman bizi rahat bırakın” (Foucault, 1999: 32) diyen Foucault'nun kendiliğin bir hapisane olabileceğini daha önceleri görmüş olduğu aşikardır. Bu düzlemde, Foucault'nun yaptığı kendiliği terk etme çağrısı, temelde, bir özgürlük programının sloganı ve bir düşünür olarak sürekli eleştiri görevine gösterilen bağlılıktır.

Foucault için etik kendiliğin kendisiyle ilişkisinin incelenmesidir. Foucault, etiği ahlaksallığın kendiliğin kendisi ile ilişkisini konu edinen kısmı olarak kabul eder. Ahlaksallığımızın tarihçesine baktığımızda sadece ahlaki davranış kodlarının tarihi üzerinde durmamamız gerektiğini, aksine ahlaki öznelleştirme biçimlerinin tarihine, kendimizi kendi eylemlerimizin ahlaki özneleri olarak nasıl kurduğumuza dikkat etmemiz gerektiğini söyler. “Etikten başka, ahlak bireylerin gerçek davranışını, yani onların ahlak bakımından doğru eylemlerinin ve onlara empoze edilen ahlak yasasını içerir. Ahlak yasasına gelince, o Foucault'ya göre, örneğin hangi davranışların yasak, serbest ya da zorunlu olduğunu belirleyen kuralları, şu halde mümkün farklı davranışlara olumlu ya da olumsuz farklı değerler atfeden kanunun bu veçhesini gösterir” (Davidson, 2002: 111). Foucault, ne ahlak yasasını, yani ahlak felsefesini ne de bireylerin gerçek davranışının önemini inkar etmeksizin vurguyu “eylemlerinin ahlaksal öznesinde bireyin kendi kendisini kurduğu tarza” (Foucault, 1991: 352) doğru kaydırmak istemiştir.

Foucault'ya göre, kendiliğin kendisiyle ilişkisi olarak etiğin dört ana yönelimi vardır: etik öz, kendiliğin etik yargılara ilişkin olarak düşünülen kısmı; öznelleştirilme biçimi, bireyin kendini ahlaki kurallarla ve yükümlülüklerle ilişkilendirme şekli; kişinin kendisini etik bir özneye dönüştürmek üzere kendi üzerinde gerçekleştirdiği kendini biçimlendirme eylemi veya etik çalışma; ve son olarak, *telos* (amaç), kişinin etik olarak davranmayı hedeflediği varoluş hali (Foucault, 1991: 340-372).

Etik öz, etik yargının uygulama alanının kendiliğimizin hangi yanına yönelik olduğunu gösterir; etik yargılar heyecanlara mı, niyetlere mi yoksa arzulara mı yöneliktir? *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci cildi Grek-Roma etiğindeki etik özün Hristiyan ve modern kategorilerden nasıl farklı olduğunu irdelemeye yöneliktir. Etik özümüz ahlak yasasının ifade edilmesinde hangi yanımızın hesaba katılması gerektiğini belirlediği için her dönemin belirleyici, ahlak yasası farklıdır.

Genelde çağdaş Anglo-Sakson ahlak felsefesi sadece ahlak kanununa bağlanır. Bu felsefe kendi kendisiyle ilişkinin ahlak için pratik bakımdan yararsız olduğuna inanır ve bu ahlak felsefesinde kendi kendisiyle ilişki söz konusu olduğu zaman, eğer kendiliğe karşı ödevler bulunuyorsa bu her zaman bilgi sorunuyla iç içe ele alınır. Çünkü ahlak kendisini ahlak kanununun kuruluşu ve doğrulanışı olarak ortaya koyduğunda, kendilik ilişkisi ahlak kanununun yapısından bağımsız olarak anlaşılabilir. Foucault için, bu bağlamda Kant'ın mirasçıları gibi, kendimize karşı ödevlerimiz bulunduğunu düşünen düşünürlerle, Schopenhauer'in takipçileri gibi böyle ödevlerimizin olmadığına inanan düşünürler arasında çok az fark vardır. Her ikisi de başkalarına olan ödevlerimizin sayı bakımından, karmaşıklık bakımından ve hatta yarar bakımından kendimize karşı olan ödevlerimizin çok üstünde olduğu ilkesinden hareket etmektedirler. Ancak "Foucault'dan sonra, bu ilkenin kabul edilmesi kesinlikle olanaksızdır. Başkalarına karşı olan ödevlerimiz kendimize karşı olan ödevlerimizden daha karmaşık bile olsa, kendimizle olan ilişkimiz umabileceğimiz ya da korkabileceğimiz bütün karmaşıklığa sahiptir. Ahlaksal akledilebilirlik kafesi içinde kendilik ilişkisini nasıl kurabileceğimizi bize gösterirken, Foucault bu ilişki tipinin gerçek bir biçimde somutlaştırdığı karmaşıklık tipini yakalamamıza olanak verdi" (Davidson, 2002: 117).

Dolayısıyla, etiğin ikinci yönü olan özneleştirme biçimi "kendilerine empoze edilen ahlaksal ödevleri bireylerin kendisine göre bilmek zorunda oldukları biçimini" (age.: 352) gösterir. Ahlaksal ödevlerde ilahi kanunun bir açılımı, aklın isteklerinin tümü, uzlaşmalara saygı ya da Foucault'nun en ilginç örneklerinden birini hatırlamak gerekirse "varoluşumuza mümkün olan en güzel biçimi vermek" (age.: 353) iradesi görülebilir. Davidson'a göre,

Foucault bize farklı bireylerin ve farklı tarihsel dönemlerin aynı kurallara fakat farklı biçimlerde boyun eğmiş olabileceğini göstermek istiyordu. Böylece, eşlerin birbirine olan bağlılığı aklın gereği olarak ya da varoluşun bir estetik gerçeğinin koşulu olarak empoze edilebilir. Kölelik kipi ahlak yayasını ve bireyi birbirine bağlar ve ona bu yasanın nasıl empoze dildiğini gösterir (Davidson, 2002: 112).

Etiğin üçüncü yönü, değişimleri kendileri yoluyla ilke olarak benimsediğimiz, bizi etik özneler hakline getirecek olan bir işi kendileri aracılığıyla kendimizde gerçekleştirdiğimiz yollarla ilgilidir. Bu, kendilik hakkındaki pratiğimiz, geniş anlamda “çilekeşliğimiz”dir (age.: 354). Hristiyanlıkta, örneğin, vicdan muhasebesi kendilik hakkında bir çözümleme biçimini alır ve ahlaksal olarak davranmaya yetili olma biçimini kendilik haline getirmeye olanak veren tekniklerin bir toplamına yer verir. Çilenin rehberleri, 19. Ve 20. yüzyıllarda kişisel gelişmeyle ilgili sayısız uğraşı için kendilik hakkındaki pratiğin mükemmel bir kaynağını oluştururlar.

Etiğin son yönü, *telos*, ahlaksal davranışımızda kendisi olmaya can attığımız var olma biçimine geri götürür. “Saf, ölümsüz, özgür ya da kendimizin efendisi olmak istiyor muyuz?” (age.: 355). Bu yön kendilik hakkındaki pratiğimizin hangi amaca yönelik olduğunu gösterir. Dolayısıyla “ahlak dediğimiz şeyde, insanların edimsel davranışları, ahlaksal kodlar ve bu dört yönle bağlantılı olarak kendiliğin kendisiyle bu tür bir ilişkisi vardır” (age.: 355).

Foucault'ya göre, etiğin bu dört yanı arasında “bazı ilişkiler bulunmakla birlikte, bunlar arasında belli bir bağımsızlık da vardır” (age.: 355). Etiğin *telos*'u Hristiyanlığın ortaya çıkması ve yerleşmesiyle birlikte değiştiği, saflık ve ölümsüzlük amaç olarak tespit edildiği zaman etiğin bu dört yönü de aynı zamanda değişikliğe uğramışlardır. Ancak, Grek kültüründe, örneğin kölelik sistemi değiştiği halde etik öz aynı kalmıştır. Davidson, Foucault'nun *Cinselliğin Tarih?*'nin ikinci ve üçüncü ciltlerinin Grek ve Roma toplumlarındaki etiğin bu dört yönü arasındaki bağımlılık ve bağımsızlık ilişkilerinin bir incelenmesi olarak okunabileceğini belirtir (Davidson, 2002: 113).

Davidson'a göre, Foucault'nun kendiliğin kendisiyle olan ilişkisi üzerinde niye bu kadar ısrarlı olduğunu anlamının bir yolu, onu Foucault'nun kendisinin açıkça 1980-1981 de yaptığı gibi, daha önce üzerinde durduğu iki konunun, yani öznelleştirme tarihinin ve yönetim zihniyeti biçimlerinin çözümlenmesinin kesişim noktasında olarak kabul etmektir (Davidson, 2005: 126). Etik

genealojinin ve arkeolojinin yerini almadığı gibi onlara önemlerinden bir şey de kaybettirmez, fakat onların en son yöntemsal sonuçlarını değişikliğe uğratar. İktidarın genealojik incelemesinden ve bilginin arkeolojik incelemesinden onu mümkün olduğu kadar ayırtetmek amacıyla etik hakkındaki incelemenin nasıl gerçekleşebileceğini göstermek için, Foucault kafasında iki bin yıl geriye gitmiştir. *Cinselliğin Tarihi*'nde, Foucault delilik, hastalık ve sapkınlık bağlamında toplumda varolan bölünmeleri ve bu bölünmelerin öznenin oluşturulması üzerindeki etkilerini inceleme yoluyla öznelliğin tarihini ele aldığını iddia eder. Foucault'nun öznelliğin tarihine ilişkin incelemeleri aynı zamanda bilimsel bilgide, örneğin dile ilişkin bilgide (dilbilim), çalışmaya ilişkin bilgide (ekonomi), yaşam bilgisinde (biyoloji) öznenin nesneleştirilme biçimlerini de göstermeyi hedefler. Yönetim zihniyeti biçimlerinin çözümlenmesi bir "ikili hedef" e (age.: 126) karşılık gelir. Foucault'ya göre, güç hem yapıcı hem de yıkıcı olabilir. Foucault, bir yandan, gücü öyle veya böyle birleştirici bir sistem olarak gören mevcut anlayışları eleştirmek ister ki *Cinselliğin Tarihi*'nin birinci cildi büyük oranda gücün bu anlamda eleştirilmesine ayrılmıştır. Diğer yandan da gücü bireyler ve gruplar arasındaki, bu bireylerin edimlerini yöneten, stratejik ilişkiler alanı olarak çözümlenmek ister.

Foucault'ya göre, bireysellik Rousseau'nun düşlediği ve Aydınlanmanın geliştirdiği gibi doğal olarak ortaya çıkan ve özgür bir şey değildir, daha ziyade üzerinde toplumun kendi etkisini ürettiği, inşa edilmiş bir şeydir. Öznellik insani bağlamı şekillendiren, bütün toplumlarda her yerde mevcut olan yaygın güç, iktidar ve itaat ilişkileri tarafından geliştirilir. Dolayısıyla, Foucault kendiliği öznelliğin tarihini yapmanın bir yolu olarak ele alır. Ancak bu artık deliler ve deli olmayanlar, hastalar ve hasta olmayanlar ya da sapkınlar ve sapkın olmayanlar arasındaki bölünmeler yoluyla veya yaşayan, konuşan, çalışan özneyi oluşturan bilimsel nesnellik alanının düzenlemesiyle olamayacaktır. Aksine, kültürümüzdeki "kendilik ilişkilerinin" dönüşümü ve toplumda yerleştirilmesi yoluyla olacaktır.

Foucault'nun genealojisi öznelliğin her dönem için aynı olmadığını ve Descartes'ın iddia ettiği gibi kendiliğin veya öznelliğin içebakış yoluyla doğrudan doğruya dolaysız bir şekilde kavranabileceği veya anlaşılabilceği fikrinin tamamen yanlış olduğunu gösterir. Foucault'ya göre, öznelliğin biçimleri her dönemin kendi söylem uygulamaları içinde saklı olan akılsallık ve bu uygulamaların ifade ettiği özne durumları tarafından belirlenir. Öznellik söylemsel bir oluşumdur. Foucault için önemli olan şey bizim kendilikle ilişki kurma hallerimizi değiştirmemiz gerektiğidir. Bu ilişki, Sartreçı terimlerle otantik veya otantik-olmayan olarak düşünülmemelidir: daha ziyade, 'yaratıcı bir eylem' olarak düşünülmemelidir (Foucault, 1991: 351). Kendilik bir temel, kaynak veya başlangıç noktası değildir: o bir sonuç, bir görev, üzerinde sürekli çalışıldığı halde hiçbir zaman tamamlanmayan bir iştir.

Foucault'ya göre, öznellik her zaman her yerde bir kurgudur ve ya doğuştan ya da deneyimlerimizin ve ilişkilerimizin bir sonucu olarak bize verilen kendine özgü bir yapısı ve gerçekliği yoktur. Bu kurgu, bize dair iktidar konumları taleplerinin bir reddi olarak yeniden modellendirilebilir veya çürütülebilir. Foucault modern kültür içinde yenilenmiş bir kendilik ilgisine vurgu yapan bir özgürlük tarzına değer vermiş ve ondan yararlanmıştı.

Foucault, insan toplumlarını ve onların söylemsel doğasını belirleyen dört teknoloji tanımlar. Bunlar: 1) Şeyleri dönüştürme ve değiştirme teknolojileri (üretim); 2) İşaret sistemleri teknolojileri; 3) bireylerin edimlerini belirleme teknolojileri (iktidar); 4) kendilik teknolojileri. Foucault'nun ilgisi insanların kendilerini anlamakta kullandıkları dört egemenlik tipi veya teknoloji olan üretim, işaret sistemleri, iktidar ve kendilik teknolojilerinden yalnızca iktidar ve kendilik teknolojileri arasındaki yakın ilişkiyi çözümlemeye yöneliktir. Kendilik teknolojileri bireylerin kendi, bedenleri ve ruhları, düşünceleri, hareket tarzları ve varoluş biçimleri üzerinde, kendi imkanları ya da başkalarının yardımıyla bir dizi işlem yapmalarını ve böylece belirli bir mutluluk, arınmışlık, bilgelik, kusursuzluk ya da ölümsüzlük haline ulaşmak

üzere kendilerini dönüştürmelerini sağlar. Kendilik teknolojileri, dolayısıyla kişinin kendi düşüncelerinin ve eylemlerinin taşıyıcısı olarak kendisiyle ilişkisine dairdir. Foucault Darmouth derslerinde, iktidar güçleriyle kendilik teknolojileri arasındaki ilişkinin karmaşıklığını vurgular ve “bireylerin birbirlerinin üstündeki iktidar teknolojilerinin bireyin kendisine tesir edenlere dayandığı hususlara” dikkat etmemiz gerektiğini söyler (Foucault, 1993: 203).

Foucault kişinin kendisiyle ilişkisinin yapıcı ve uzlaştırıcı doğasının iş ve yönetim çıkarlarının insanları yüksek derecede zorlayıcı bir söylem oluşturmaya ittiği modern çağ insanı için özel bir tehdit olduğunun farkına varmıştır. Kendiliğin ilişkisel özelliği normalleştirici söylemin uzlaşımı yoluyla kişinin kendi düşünme süreçlerinin (ve öznelliğinin) farkına varmasına olanak sağlar. Belli bir sosyal söylem içinde bir özne-durumu geliştirmek kişiye farkında olmadan kendisini tanımladığı eylemler için gereken bilgiyi ve akıllaştırmayı sağlar. Kişi, kendini eylemlerinin öznesi olarak tanımlamakla söylemin ortaya çıkardığı eylemlerin ve düşüncelerin sorumluluğunu yüklenir. Dolayısıyla, örneğin, kendini kadın güzelliği üzerine belli bir söylemin öznesi olarak tanımlayan bir kadın her gün makyaj yapmayı özgürce seçtiğine ve kilosunu ve görünümünü belli normlar içinde tutmak için bedensel işlevlerini gözleminin ve kontrol altında tutmanın kendi seçimi olduğuna inanır. Seçim yapıyormuş görünümü disiplin edici söylemin kişisel olmayan ve görünmeyen doğasından kaynaklanır; bu kadının kendi düşünceleri ve davranışlarından başka davranışını açıklayabilecek görünen, belli bir sebep yoktur (Bordo, 1988: 87-117).

Foucault'nun kendilik teknolojileriyle ilgisi, kurumsal gücün ve öznelüğün etkileşimini en açık örneği olarak düşündüğü Hristiyanlıktaki günah çıkarma uygulamalarına ilişkin, “yorumsal kendiliğin” (kendini yorumlama yoluyla kendini kendisi olarak anlayan kendilik) ortaya çıkmasıyla ilgili daha önceki çalışmalarına dayanır. Foucault Antik Yunan'da ve Roma'da davranışın hedefinin kendini geliştirme olduğuna dikkati çeker. Buna karşın, ilk Hristiyanların disipline edici söylemi içinde günahkar bireyler kendi içsel

düşüncelerini ve duygularını çeşitli şekillerde herkesle paylaşarak kendi kendilerine tanıklık etmeye zorlanmıştır: çula sarınmış ve küller içinde günahlarını itiraf eden tövbekarlar veya her düşüncesini ustasına söyleyen keşiş gibi. Kendiliğin bu teknolojisi Tanrı'nın hakikatinin kişinin içinde olduğuna ve bu hakikati açığa çıkarmanın kişiye özgürlük getireceğine dair Hristiyan inancına dayanır. Bu fikir o kadar yaygınlaşmıştır ki psikiyatrin koltuğundan işyerinde performans yönetimine kadar her yerde karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Foucault'ya göre kendiliğin anlamı onu anlamak için kullandığımız yöntemlerden daha az önemlidir. Yüzyıllardır insanların kullandıkları kendilik teknolojilerinde devamlılıklar görürüz. Psikanalitik yöntemle aradığımız şeyle, günah çıkaran Hristiyanın ve Stoacıların aradığı şey aynıdır. Bu, bir kendilik bilgisi değil, bir öz-özen yöntemidir. Bu öz-özen yöntemi Sokrates'e kadar geri giden Antik Yunandaki "kendini bilme" düsturu ile bütünleşmiş "kendine dikkat etme, kendine özen gösterme" ihtiyacıdır. Foucault *Kendilik Teknolojileri*'nde şöyle diyor:

Biz kendimize dikkat etmeyi bir ahlaksızlık olarak, tüm muhtemel kurallardan bir kaçış aracı olarak görmeye daha çok eğilimliyiz. Kurtuluş koşulunun kendinden vazgeçmeye bağlı olduğu Hristiyan ahlak geleneğini miras aldık. Kendinden vazgeçişin yolu da paradoksal biçimde kendini bilmektir.

Bunun yanı sıra, dışsal bir yasaya ahlakın temeli olarak saygı gösteren bir laik geleneği de miras aldık. Bu durumda kişi, ahlakın temeli olarak benliğine nasıl saygı duyabilir?

Bizler, kabul edilebilir davranışın kurallarını, başkalarıyla ilişkilerde arayan toplumsal bir ahlakın varisleriyiz. 16. Yüzyıldan bu yana, yerleşik ahlaka yönelik eleştiriler, benliğin tanınması ve bilinmesinin önemi adına yürütülüyor.

Bu nedenle, "kendini bilme"nin ahlakla bağdaşabilir yanını görmek çok zor. "Kendini bil" ilkesi, "kendine dikkat et" ilkesini gölgede bıraktı, çünkü bir çilecilik ahlakı olan ahlakımız, kendiliğin kişinin reddedebileceği bir şey olduğu konusunda ısrarcı.

İkinci neden Descartes'dan Husserl'e değin, kuramsal felsefede kendilik bilgisinin (düşünen öznenin) bilgi kuramında ilk adım olarak gittikçe artan önem kazanmasıdır.

Özetlemek gerekirse; Antik çağın iki ilkesi olan “kendine dikkat etme” ile “kendini bilme” ilkelerinin hiyerarşisinde bir yer değiştirme ortaya çıkmış bulunuyor. Grekoromen kültürde kişinin kendini bilmesi, kendine dikkat etmesinin bir sonucu olarak görülüyordu. Modern dünyada ise kişinin kendini bilmesi temel ilkeyi oluşturuyor” (2003, s. 42-43).

Kendilik teknolojilerimiz, yani kendimizi kendimizle ilişkilendirme yollarımız, kendiliğimizin içinde kurulduğu ve deneyimlendiği biçimlere katkıda bulunduğu gibi düşüncelerimizi ve eylemlerimizi yönetme biçimlerimize de katkıda bulunur. Foucault “ne tür özneler olmalıyız?” veya kendimizi nasıl yönetmeliyiz?” gibi sorulara cevap olarak kendi etik tarihini sunar.

Foucault için kendilik teknolojileri etik ile doğrudan ilişkilidir. Bunun sebebi de etiğin kişinin kendisiyle ilişkisi ile, yani kişinin kendisini nasıl bir insan yaptığı ile ilgilenmesidir ve bu anlamda kişinin ahlaki eylemleriyle ilgilidir. Aynen Nietzsche gibi Foucault da etiği “kendilik bakımı” adını verdiği bir tür estetik olarak kabul eder. Foucault'ya göre, yorumsal kendilik egemenlik tekniklerinin öznelğin içine yayılmalarını sağlayan yollara yeni bir basamak daha ekler; çünkü artık modern özneler artık yalnızca kendi düşüncelerinde, zevklerinde ve seçimlerinde ortaya çıktığını düşündükleri disiplinlerin söylemlerinin özneleri olarak kurarak kendilerini bir özne olarak oluşturabilmektedirler. Eyleyciliğe bu kadar yakın bağlılığın getirdiği tehlike, disiplinlerin söylemlerinin kişinin bütün ahlaki yaşamını sömürgeleştirmesi tehdididir.

Foucault da Nietzsche gibi davranışımız üzerine bir yapı oluşturma ihtiyacımızın bu tür bir otoriteyi meşrulaştırmak ya da açıklamak için

kullandığımız anlamlardan ayrı olarak varolan iktidar arzusundan kaynaklandığına inanır. Foucault'ya göre, on sekizinci yüzyılın sonlarında dinsel iktidar ve şiddetli güç kullanımına dayanan modern öncesi iktidar türleri artık insan doğasının hareketli, ver parçalı dünyası ile başa çıkamamaktadır. Günümüz toplumlarında bireyleri ve unvanları öne çıkarmak yerine toplumsal yönetim sistemine ağırlık veren yeni tür bir iktidar, ya da başka deyişle, aristokratların ve kralların yerine kurumlar (hapishaneler, imalathaneler, okullar, hastaneler, fabrikalar, kıışlalar) etrafında inşa edilen bir iktidar ortaya çıkmıştır. Foucault'ya göre, modern çağla birlikte ortaya çıkan bu yeni gayri şahsi iktidar normal davranışı normal olmayandan ayıran insan varlığına ilişkin yeni hakikatler ortaya koymuştur. Bu dönemde psikoloji, sosyoloji, kriminoloji gibi yeni akademik disiplinler belirmiş ve bu disiplinler tarafından üretilen çalışmalar, incelemeler, kuramlar ve raporlar, yani kolektif söylemler aynı zamanda ve hızla ortaya çıkan kurumlarla eşgüdümlemişlerdir. Bu söylemler bireye ilişkin hakikati verdikleri iddiasıyla bizi akıllı ya da deli, yasaya uyan ya da suçlu, sağlıklı ya da hasta yapan, Foucaultcu bir deyimle bir iktidar/bilgi eksenine yerleştirdiler.

İktidar/bilgi çiftinin nasıl işlediğini gösteren en açık örneklerinden biri hapishanenin gelişimiyle ilgili olanıdır. Burada hapishane toplumsal yaşamın sınırlarındaki değil, daha çok öznelliğimizin gündelik yönetimi açısından mutlak biçimde merkezi kurumlarından biri olarak işlev görür. Bu, hapishanenin varlığını bireyler olarak bize dayatmanın olduğu kadar, Aydınlanmadan beri hapishanenin gelişiminin özne politikalarında elde edilen yerin tipik bir değişimi olmasının da bir sonucudur. Foucault'ya göre erken modern çağda suç, günahkarın bedeni üzerinde özenle yürütülen kamusal ve görkemli mutlak iktidar gösterisiyle kontrol ediliyordu, günahkara halkın gözü önünde işkence edilmesi ya da idamının infazı, egemenin normal olarak görünmeyen iktidarını, onu herkesin anlaması için Pazar yerine getirmekteydi. Bu iktidar dramatik ve şok ediciydi, ama öyle her sıradan günün rutinleri içinde de yoktu. Hapishanenin gelişen mevcudiyeti ve mahkemelerin işleyişinin

sistematikleşmesi suç ve cezayı akılsallaştırdı, onu toplumun kamusal mantığının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir (yani artık sıradan günün rutinleri içinde yer almaya başlamıştır).

Foucault'ya göre panoptikon (Jeremy Bentham'ın 16. Yüzyılda düzenlediği ve mahkumların her an gözetlenebilmesine olanak sağlayan hapisane modeli) modern yaşamı yöneten öznelleştirme süreçlerinin tipik bir örneğidir. İktidar, toplumu bireysel birimler halinde düzenler, bunun amacı bireyi maksimum görülebilir bir sistem içersinde gözlem altında tutmaktır. Bu en etkin şekilde kurumlarda işler. Her kurumun dayandığı hakikat sistemi her zaman bizlerin üzerinde çalışan bir iktidardır.

Evet, Foucault'nun düşüncesini harekete geçiren asıl deneyim kapatılmadır. (Foucault'nun eserleri modern insanın bu kapatılmalarındaki üç genel kalıba karşı tavrı alır. Bunlar felsefi, siyasal ve etik kapatılmalardır. Felsefi kapatılma benmerkezli bir yanılısamaya dayanır. Bu yanılısamada insanın kendisi tarihsel olmayan bir doğa olarak, ayrıcalıklı bir düşünüm nesnesi olarak görülür ve insanın egosu her türlü düşünce ve anlamın özerk kaynağı makamına oturtulur. Siyasal kapatılma, kitlelerin hem daha uysal hem de daha faydalı kılınmaları amacı doğrultusunda kalabalık nüfusları yönetme projesine hizmet eden bir bireyselliğin inşasını içerir. Etik kapatılma ise, modern bilgi-iktidar ilişkilerince üretilen pozitif insan figürüyle özdeşleşme arzusunu körükleyen, kendilikle özel bir ilişki kurma kipinin tanımlanmasına dayanır. Böylece kendini oluşturma kendini, tabi kılma görevine indirgenir)

Foucault'ya göre, çağdaş aklın tıkkıldığı hapisanenin en güçlü duvarı hümanizm ve bunun çekirdeğindeki insan figürüdür. Foucault *Kendilik Teknolojileri*'nde yayınlanana bir söyleşisinde “humanizm konusunda beni kaygılandıran nokta, bu kavramın bizim ahlakımızın belirli bir biçimini her türlü özgürlüğün evrensel modeli olarak sunmasıdır” demektedir. Hümanizm insanın modernliğe özgü bir düşünce ve pratik sistemi içinde hapsedilmesini temsil etmektedir. Ve bu sistem o denli modern insanının bir parçası olmuştur

ki kimse bu sistemi bir dizi kapatılma olarak görmemekte, aksine sistemi insanın tözü olarak kucaklamaktadır. Dolayısıyla Foucault'nun eleştirilerinin nişan aldığı özel nokta haline gelen hapishane, insanın kendi modern kimliğinden başka bir şey değildir. Bu kimlik, hem insani gerçekliğe ilişkin özel bir anlayışa, hem de kendilik gelişiminin teknolojisine işaret eden hümanizmin merkezidir: İktidar olan bir hakikat ve kendini hakikat olarak pazarlayan bir iktidar.

O halde, buna karşı ne yapabiliriz sorusu bizi Foucault'nun cinselliğin tarihine ilişkin son çalışmasının en önemli temalarından birine, yani varoluş estetiğine götürür. Foucault'ya göre, öznellik her zaman her yerde bir kurgudur ve ya doğuştan ya da deneyimlerimizin ve ilişkilerimizin bir sonucu olarak bize verilen kendine özgü bir yapısı ve gerçekliği yoktur. Bu kurgu, bize dair iktidar konumları taleplerinin bir reddi olarak yeniden modellendirilebilir veya çürütülebilir. Foucault modern kültür içinde yenilenmiş bir kendilik ilgisine vurgu yapan bir özgürlük tarzına değer vermiş ve ondan yararlanmışır. Foucault'nun ilgisi insanların kendilerini anlamakta kullandıkları dört egemenlik tipi veya teknoloji olan üretim, işaret sistemleri, iktidar ve kendilik teknolojilerinden yalnızca iktidar ve benlik teknolojileri arasındaki yakın ilişkiyi çözümlenmeye yöneliktir. Benlik teknolojileri bireylerin kendi, bedenleri ve ruhları, düşünceleri, hareket tarzları ve varoluş biçimleri üzerinde, kendi imkanları ya da başkalarının yardımıyla bir dizi operasyon yapmalarını ve böylece belirli bir mutluluk, arınmışlık, bilgelik, kusursuzluk ya da ölümsüzlük haline ulaşmak üzere kendilerini dönüştürmelerini sağlar. Foucault'ya göre benliğin anlamı onu anlamak için kullandığımız yöntemlerden daha az önemlidir. Yüzyıllardır insanların kullandıkları benlik teknolojilerinde devamlılıklar görürüz. Psikanalitik yöntemle aradığımız şeyle, günah çıkarıcı Hristiyanın ve Stoacıların aradığı şey aynıdır. Bu, bir benlik bilgisi değil, bir öz-özen yöntemidir. Bu öz-özen yöntemi Sokrates'e kadar geri giden Antik Yunandaki "kendini bilme" düsturu ile bütünleşmiş "kendine dikkat etme, kendine özen gösterme" ihtiyacıdır.

Foucault, işte bu yüzden, bizim bir anlam arayışına mahkum olduğumuzu belirtir. Bu yolculuk boyunca yarattığımız biçimlerle sürekli olarak yeniden kurulan insani doğamızın anlamını arar dururuz. Anlamları ve değerleri yeni baştan yaratma sorumluluğu, ebedi bir görev olmakla birlikte, tüm insani çabanın temelidir. Foucault'ya göre, bu tür bir yaratıcılık aracılığıyla gücümüz açığa çıkar ve kaderimizi belirleyen de bu gücümüzü iyi kullanma kapasitemizdir.

Kaynaklar

- Bernauer, J.W. 2005. *Foucault'nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru* (çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bordo, S. 1988. "Anorexia Nervosa: Psychopathology as the Crystallization of Culture", *Foucault and Feminism: Reflections on Resistance* (ed. I. Diamond & L. Quinby), Boston: Northeastern University Press.
- Davidson, A.I. 1994. "Ethics as Ascetics: Foucault, the History of Ethics, and Ancient Thought", *The Cambridge Companion to Foucault* (ed. G. Gutting), Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, M. 1988. *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* (ed. L.H. Martin & H. Gutman & P.H. Hutton), Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Foucault, M. 1990a. "The Concern for Truth", *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture; Interviews and other writings 1977-1984* (ed. L. Kritzman), New York: Routledge.
- Foucault, M. 1990b. "The Minimalist Self", *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture; Interviews and other writings 1977-1984* (ed. L. Kritzman), New York: Routledge.

- Foucault, M. 1991a. **“On the Genealogy of Ethics: An Overview of Work in Progress”** *The Foucault Reader* (ed. P. Rabinow), London: Penguin Books.
- Foucault, M. 1991b. **“Preface to the History of Sexuality Vol. II”** *The Foucault Reader içinde*, (ed. P. Rabinow), London: Penguin Books.
- Foucault, M. 1991c. **“What is Enlightenment?”** *The Foucault Reader* (ed. P. Rabinow), London: Penguin Books.
- Foucault, M. 1999. *Bilginin Arkeolojisi* (çev. V. Urhan), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Mills, S. 2003. *Michel Foucault: Routledge Critical Thinkers*, London & New York: Routledge.
- O'Leary, T. 2002. *Foucault and The Art of Ethics*, London & New York: Continuum Books.

